

## **PERSPEKTIF M.B. HOOKER TENTANG ADAT MELAYU**

M.B HOOKER'S PERSPECTIVE ON MALAY CUSTOM

**Mohd Anuar Ramli,  
Nurul Asmida Saad  
Syed Mohd Jeffri Syed Jaafar**  
Jabatan Fiqh dan Usul  
Akademi Pengajian Islam  
Universiti Malaya  
50603 Kuala Lumpur, Malaysia

Email : mohdanuar@um.edu.my

### **Abstrak**

Adat merupakan kebiasaan hidup masyarakat. Biasanya adat yang diamalkan mempunyai hubungan yang erat dengan pegangan agama masyarakat. Dalam masyarakat Islam, adat dipengaruhi oleh syariat. Namun, M.B Hooker menerusi penulisananya mendakwa adat Melayu merupakan suatu perkara yang terpisah dengan syariat. Sehubungan itu, kajian ini akan meneliti perspektif Hooker terhadap adat Melayu khususnya adat perpatih dan hubungannya dengan syariat Islam. Bagi mencapai objektif yang digariskan, kajian ini sepenuhnya dijalankan melalui pendekatan perpustakaan. Data-data kualitatif dianalisis secara induktif dan deduktif. Hasil kajian mendapati Hooker berpandangan wujudnya pertentangan antara adat Melayu dengan Syariat. Sedangkan hakikatnya, adat Melayu merupakan suatu amalan yang bersendikan syariat. Kegagalan untuk memahami adat Melayu adalah bertitik tolak daripada penilaian mereka tentang adat Melayu yang mengguna pakai kaca mata berpusatkan Barat.

**Kata kunci:** Adat Melayu, Perpatih, Syariat, Islam, Hooker

### **Abstract**

Adat is a custom of people's lives. Usually, custom is closely related to religious beliefs. In Islamic society, adat is influenced by the Sharia. However, M.B Hooker through his writing claimed that the Malay custom was a separate matter with the Sharia. In this regard, this study will examine Hooker's perspective on the Malay customs, especially the customs and the relationship with Islamic Sharia. In order to achieve the objectives, this study is fully conducted through a library approach. Qualitative data is analyzed inductively and deductively. The findings show that Hooker is seen as a contradiction between the Malay tradition and the Sharia. On the contrary, Malay custom is a syariat-based practice. Failure to understand the Malay customs is a reflection of their assessment of the Malay custom of adopting Western-centered glasses.

**Keywords:** Malay Customs, Perpatih, Syariah, Islam, Hooker

### **1.0 Pengenalan**

Setiap masyarakat di dunia ini pasti mempunyai sistem yang tersendiri. Begitu juga dengan masyarakat Adat Perpatih, secara amnya mereka turut berpandukan kepada sistem perundangan sivil, sistem perundangan Islam serta sistem perundangan adat. Masyarakat Adat Perpatih, selain sebagai pengamal budaya adatnya yang tersendiri, mereka juga tidak terlepas dari melaksanakan kewajipan dan tuntutan yang disyariatkan oleh agama Islam. Oleh itu, hubungan adat dan Islam adalah saling lengkap-melengkapi sehingga masyarakat adat menganggap hubungan keduanya begitu jitu sebagaimana perbilangan di bawah ini:

*Adat dipakai, syarat diturut*

*Syarak mengata, adat memakai*

Namun begitu, apabila membahaskan antara Adat Perpatih, Islam dan pengamalannya dalam kalangan masyarakat adat ini, timbul isu dalam kalangan sesetengah masyarakat yang melabelkannya sebagai adat yang bertentangan di sisi syarak (agama Islam) termasuklah sarjana Barat sendiri iaitu MB Hooker.

Hooker yang merupakan tokoh sarjana Barat dalam bidang undang-undang adat di Tanah Melayu telah meneruskan perjuangan sarjana-sarjana Barat lain malah menggambarkan perihal Adat Perpatih itu secara terang-terang adalah bertentangan dengan Islam menerusi karyanya 'Islamic Law in South-East Asia'. Bahkan, pemikiran beliau lebih berbentuk skeptikal dalam menilai undang-undang Islam di Alam Melayu yang didasarkan oleh karya dan metode sarjana Barat dalam memberi penjelasan tentang kelemahan syariah Islam.

### **1.1 Latar Belakang MB Hooker**

Nama sebenar beliau adalah Michael Barry Hooker atau lebih dikenali dengan panggilan MB Hooker, merupakan seorang pakar dalam bidang undang-undang adat Melayu. Kini beliau telah menetap di Canberra Australia bersama isterinya, iaitu Professor Virginia Hooker yang merupakan seorang Profesor di Pusat Pengajian Asia Tenggara di Australia National Universiti (ANU). Beliau memiliki dua orang cahaya mata iaitu Elizabeth Matheson dan juga Jamie Matheson (Virginia, 2003).

Kerjaya beliau dalam bidang pendidikan bermula apabila beliau berkhidmat di Fakulti Undang-Undang Perbandingan di Universiti Kent di Canterbury (Hooker, 1986) dan pada Jun 1991 beliau telah berhenti kerja dengan universiti tersebut (Randall, 1995). Kemudian kerjaya beliau diteruskan lagi dengan menjadi Professor di Fakulti Undang-

undang di Australian National Universiti (ANU) khususnya dalam bidang Syariah (Undang-Undang Islam) dan Adat (Undang-Undang Adat Tradisional).

Seterusnya, pada tahun 1997 beliau telah dilantik menjadi salah seorang daripada 18 orang Ahli Bersekutu Kanan Kehormat Pusat Undang-Undang Asia di Universiti Melbourne. Kesemua yang terlibat ini terdiri daripada ahli-ahli akademik dari universiti luar serta merupakan pakar dalam bidang Sistem Undang-undang Asean dan Pengajian Asean. Pengalaman beliau selama 40 tahun dalam bidang pendidikan dan penulisan mengenai Asia Tenggara cukup bernilai. Pada masa yang sama beliau juga turut terlibat menulis dan menerbitkan buku, termasuklah, *Undang-Undang Islam di Asia Tenggara*, *Pengenalan kepada Undang-Undang Jawa*, dan *Sejarah Ringkas Undang-Undang Asia Tenggara*.

Beliau juga turut dikenali sebagai pakar rujuk dalam bidang Undang-undang Islam dan Undang-undang Adat Tradisional di Asia Tenggara serta merupakan pengasas dan penerbit *Australian Journal of Asian Law*. Penerbitan beliau yang lain termasuklah *Indonesia Syariah: Penentuan Undang-Undang Islam Kebangsaan* (ISEAS Singapore, 2008).

Di samping berpengalaman berkhidmat sebagai pensyarah di ANU dan Universiti Melbourne, Hooker juga merupakan Felo Tmran di Universiti Hebrew Jerusalem. Penglibatan beliau sebagai pensyarah Pengajian Islam dan juga Syariah serta terlibat sebagai ahli akademik British begitu bermakna. Kemudian, beliau juga turut menjadi Felo Penyelidik di Sekolah Penyelidikan Pengajaran Pasifik di ANU dan turut memberi kuliah di Royal Asiatic Society, London. Pada masa yang sama juga, beliau adalah tenaga pengajar di Sekolah Pengajian Oriental dan Afrika (SOAS), London ([www.law.unimelb.edu.au](http://www.law.unimelb.edu.au)).

Selain daripada itu juga, Professor MB Hooker turut dilantik sebagai penasihat kerajaan Negeri Sembilan, serta peguam Negara Malaysia. Beliau juga turut mengusulkan pendapat di Mahkamah Tinggi London, Jabatan Kerajaan British, Suruhanjaya Diraja dan juga peguam Negara Malaysia dalam bab-bab perkahwinan dan perceraian bagi yang bukan Islam. Hooker juga turut mempunyai penerbitan yang sangat meluas meliputi negara Malaysia dan Indonesia ([www.law.unimelb.edu.au](http://www.law.unimelb.edu.au)).

Walaupun begitu, semasa di New Zealand beliau telah berkecimpung dalam bidang Undang-undang semasa. Sekitar tahun 1966 dan 1969 beliau telah mencatat kerjaya pertamanya sebagai penyelidik di Universiti Singapura. Menurut Hooker lagi, sebelum ia menjadi penyelidik, beliau terpaksa bergantung kepada artikel-artikel deskriptif dari pegawai-pegawai kolonial British serta dari cendekiawan Eropah yang kebanyakannya dalam keadaan bertaburan di dalam jurnal (Randall, 1995).

## **1.2 Pengenalan Buku *Islamic Law in South-East Asia***

Pada dasarnya, sebelum pengkaji menganalisis perspektif Hooker pada perbincangan selanjutnya, turut dibincangkan latar belakang buku '*Islamic Law in South-East Asia*' kerana ia merupakan bahan analisis utama yang pengkaji gunakan di dalam penulisan ini.

Dalam konteks ini, Buku "*Islamic Law in South-East Asia*" dalam terjemahannya iaitu "*Undang-undang Islam di Asia Tenggara*" merupakan salah sebuah daripada karya-karya Hooker yang diterbitkan pada tahun 1984. Manakala terjemahannya telah diterbitkan pada tahun 1991 oleh tiga penterjemah iaitu Rohani Abdul Rahim, Raja Rohana Raja Mamat dan juga Anisah Che Ngah atas persetujuan Oxford University Press yang merangkumi 374 muka surat. Tujuan utama buku ini adalah untuk menggariskan ciri-ciri utama Undang-undang Islam di Asia Tenggara. Ini termasuklah

negeri Burma, Singapura, Malaysia, Brunei, Filipina (Selatan) serta Indonesia. Turut dimuatkan juga tentang nota ringkas selatan Negara Thailand.

Meskipun begitu, buku ini mengandungi tujuh bab bercetak dan satu bab pengenalan. Bagi bab pengenalan yang bertajuk "Pengenalan: Sejarah Perundangan Islam di Asia Tenggara", bab tersebut memuatkan tajuk-tajuk antaranya; Etos Islam di Asia Tenggara, Ikhtisar Undang-undang, 'Pengislaman' dan Pemikiran Perundangan di Asia Tenggara, Islam di Negara-negara Asia Tenggara. Secara keseluruhannya bab pengenalan ini merangkumi 49 muka surat bercetak.

Bab pertama yang bertajuk "Undang-undang Islam bagi negara Burma" merangkumi 42 muka surat dan setiap muka surat merangkumi sub topik tertentu iaitu Pemakaian dan Pembatasan terhadap Undang-undang Inggeris-Islam di Burma, Undang-undang Islam dan Adat (Orang Burma): Golongan Zerbadi, Prinsip Undang-undang untuk Orang Islam di Burma serta Undang-undang Islam di Burma Selepas Kemerdekaan.

Bab kedua pula yang bertajuk "Undang-undang Islam di Negeri-negeri Selat dan Singapura" merangkumi 50 muka surat secara keseluruhannya. Terdapat tiga sub topik iaitu Takrif Undang-undang untuk Orang Islam di Negeri-negeri Selat, Pentadbiran Undang-undang untuk Orang Islam di Singapura dan terakhir adalah Undang-undang untuk Orang Islam dan Percanggahan Undang-undang.

Bab ketiga, "Undang-undang Islam di Negeri-negeri Melayu dan Semenanjung Malaysia" memuatkan lima sub topik utama antaranya; Negeri-negeri Melayu Bersekutu dan Negeri-negeri Melayu Tak Bersekutu, Persekutuan Tanah Melayu dan Semenanjung Malaysia, Undang-undang Islam dan Adat Melayu, Perkembangan Mutakhir dan Tambahan bagi Undang-undang untuk Orang Islam di Negara Thai. Secara keseluruhannya, bab ini mempunyai hampir 49 muka surat bercetak dan

merupakan antara bab yang akan pengkaji sentuh dalam membuat analisis terhadap adat di Tanah Melayu menurut perspektif Hooker.

Bab keempat yang bertajuk "Undang-undang Islam di Brunei" memuatkan sebanyak 16 muka surat. Ia merangkumi dua sub topik antaranya; Undang-undang untuk Orang Islam di Brunei: Perundangan Awal dan Majlis Agama Islam, Adat Negeri dan Enakmen Mahkamah Kadi. Bab seterusnya iaitu *bab kelima* bertajuk Undang-undang Islam di Sabah dan Sarawak yang merangkumi 36 muka surat. Antara sub topik-sub topiknya termasuklah Undang-undang Islam di Sarawak, Undang-undang Islam di Sabah dan Ke Arah Pengislaman Undang-undang untuk Orang Islam di Sabah dan Sarawak.

Bab keenam iaitu "Undang-undang Islam di Filipina" merangkumi 29 muka surat serta tiga sub topik utama. Antaranya; Islam, Struktur Sosial dan Undang-undang, Pentadbiran Negara terhadap Orang Moro dan Undang-undang untuk Orang Islam, dan Kedaulatan Islam dan Pentakrifan semula Undang-undang Islam. Bagi *bab terakhir* iaitu Undang-undang Islam di Indonesia memuatkan sebanyak empat sub topik iaitu Islam dalam Undang-undang Kolonial Belanda, Islam dan Dasar Perundangan di Republik Indonesia, Mahkamah Syariah di Republik Indonesia, serta Islam, Undang-undang untuk Orang Islam serta Republik Indonesia. Keseluruhan bab ini merangkumi 32 muka surat bercetak.

Sementara itu, Hooker (1991) juga telah mengklasifikasikan buku ini mengikut tiga ciri utama Undang-undang Islam di Asia Tenggara. *Pertama*; wujudnya bukti bagi penyesuaian dari segi sejarah antara undang-undang Syariah dengan sistem preskripsi yang dibentuk mengikut keadaan tempatan. Perkara ini dihuraikan dengan baik dalam teks undang-undang ("*Ikhtisar*") Tanah Melayu, Sumatera dan Jawa yang diterangkan dalam bahagian Pengenalan. *Kedua*; di bawah pemerintah penjajah,

undang-undang Syariah dibentuk semula dari segi pemikiran orang Eropah. Ia menjadi undang-undang diri 'orang Islam' (atau 'pengikut Muhammad') yang dihadkan ruang lingkup dan kandungannya kepada hal-hal undang-undang keluarga. *Ketiga*; pada tahun-tahun selepas perang wujud aliran yang konsisten ke arah 'mengislamkan' undang-undang, iaitu ke arah memperkenalkan atau menguatkuasakan semula cara pemikiran secara klasik dalam proses kehakiman dan menambahkan kandungan berunsurkan Islam dalam undang-undang substantif. Aliran ini sangat jelas kelihatan di Malaysia dan Indonesia; ia kurang ketara di Singapura dan selatan Filipina dan tiada langsung di Burma. Tetapi Malaysia dan Indonesia mengandungi jumlah penduduk Islam yang terbesar di Asia Tenggara (lebih kurang 140 juta) dan di sini, proses "Pengislaman" terus berlaku.

Bila memperkatakan tentang adat, tergambar kepada kita bahawa ia merupakan suatu amalan yang dipraktikkan atau diikuti oleh masyarakat keseluruhannya, yang amalan itu berjalan terus dari satu generasi ke satu generasi yang berikutnya. Adat juga berbeza dari satu masyarakat dengan masyarakat yang lain. Adat di Tanah Melayu boleh dibahagikan kepada tiga keadaan iaitu pertama; Adat Temenggung, kedua; Adat Kampung dan ketiga; Adat Perpatih. Antara ketiga-tiga adat ini mempunyai ciri-ciri perbezaan yang ketara malah merupakan suatu adat yang unik yang sepatutnya dibanggakan oleh orang-orang Melayu. Walau bagaimanapun perbincangan ini akan lebih memfokuskan perbahasan mengenai Adat Perpatih dan syariat Islam menurut perspektif MB Hooker.

Kepentingan adat Melayu itu sendiri kepada sarjana Barat telah membawa kecenderungan mereka untuk mengkaji dan memahami adat Melayu secara berterusan sejak dari zaman Francis Light, Marsden dan Raffles sehingga timbulnya minat mereka untuk menghasilkan pelbagai karya dan melakukan pengumpulan



terhadap manuskrip adat Melayu (Jelani Harun, 2008). Lantaran itulah adat ini telah menjadi tumpuan kepada pengkaji-pengkaji barat seperti kajian-kajian awal yang telah dilakukan oleh Wilkinson, Rigby, Logan, Taylor, Maxwell dan MB Hooker terhadap adat Melayu yang datang ke Tanah Melayu bukan setakat mengkaji adat ini tetapi turut menghasilkan karya-karya mereka untuk memaparkan kepada masyarakat berhubung dengan adat tersebut (Jelani Harun, 2008).

Manakala dari sudut syariat, adat merupakan salah satu sumber hukum yang diperselisihkan dalam kalangan para fuqaha. Sebahagian mazhab menjadikan adat sebagai salah satu sumber hukum sebahagian yang lain menolaknya (al-Zuhayli, 1998). Meskipun demikian adat termaktub salah satu perkara utama yang dibahaskan dalam khazanah keilmuan Islam.

Lantas daripada itu, menarik untuk dikaji perspektif MB Hooker terhadap adat di Tanah Melayu dengan memfokuskan kepada karyanya yang bertajuk "Islamic Law in South-East Asia" dalam terjemahannya bertajuk "Undang-Undang Islam di Asia Tenggara" dalam sub topik "Undang-undang Islam dan Adat Melayu" bersesuaian dengan kajian pengkaji. Apa yang pengkaji dapati Hooker cuba memberi tafsirannya terhadap adat di Tanah Melayu mengikut bentuk pemikirannya.

### **1.3 Perspektif Hooker Tentang Adat dalam Karyanya 'Islamic Law In South-East Asia'**

Adat merujuk kepada amal kebiasaan yang dilakukan oleh sesebuah masyarakat sehingga ia menjadi suatu bentuk "*regulates of interaction*" terhadap ahli dalam sesebuah masyarakat (Taufiq Abdullah, 1966). Hasil penelitian pengkaji terhadap karya Hooker (1984) iaitu 'Islamic Law in South-East Asia', maka kedapatan dalam penulisannya itu pada sub topik '*Islamic Law and Customary Law*' halaman 186-188 atau terjemahan '*Undang-undang Islam di Asia Tenggara*' dalam sub topik *Undang-*

*undang Islam dan adat Melayu* akan perspektif beliau bagi topik tersebut. Antara kenyataan-kenyataan itu adalah:

*"any discussion of Islam in Malaysia has to take account of earlier theories as to the nature of Malay law and its relation to Islam. While these theories still colour much of the discussion about indigenous legal culture they do not explain the present-day relationship between Islam and adat. "There are two forms of the relationship between adat and Islam in Malaysia, (i) one of opposition of principle which does not, however, exclude some practical accommodation, and (ii) a mixing or incorporation of rules so that the distinction between systems is blurred at least at the practical level. These two modes of relationship correspond to the main line of division in the Malay adat, i.e., between the adat perpatih where opposition to Islam is formalized, and the mass of local adat where an 'internalization' of Islam has blurred the disparities of principle".*

*"sebarang perbincangan tentang Islam di Malaysia mestilah mengambil kira teori-teori yang terdahulu berkenaan dengan sifat undang-undang Melayu dan kaitannya dengan Islam. Walaupun teori-teori tersebut banyak mempengaruhi perbincangan tentang kebudayaan undang-undang tempatan, teori-teori itu tidak menerangkan hubungan antara agama Islam dengan adat pada masa kini Terdapat dua bentuk hubungan antara adat dengan agama Islam di Malaysia, (i)pertentangan dari segi prinsip yang tidak menyingkirkan penyesuaian yang praktik, dan (ii)percampuran atau penggabungan peraturan sehingga perbezaan antara kedua-dua sistem tersebut menjadi kabur sekurang-kurangnya dari segi praktiknya. Dua bentuk hubungan ini adalah selaras dengan pembahagian asas dalam adat Melayu iaitu antara Adat*

*Perpatih yang terang-terang bertentangan dengan Islam dengan berbagai-bagai adat tempatan dengan "internalisasi" Islam yang berjaya menutupi perbezaan prinsip".*

Kenyataan ini dikuatkan lagi melalui penulisan beliau yang lain dengan turut menyatakan:

*"The relationship is important because although both systems apply to the same persons – the Malay peasants- their respective rules in such important matter as marriage and inheritance are dissimilar and indeed conflict in certain important respect" (Hooker, 1974)*

*Perkaitan (antara adat dan agama) sangat penting kerana walaupun kedua-dua sistem ini (adat dan agama) diaplikasikan oleh kelompok yang sama – bangsa Melayu – namun terdapat percanggahan yang berlaku terhadap perkara yang penting seperti perkahwinan dan perwarisan pusaka"*

Sehubungan itu, berdasarkan kenyataan tersebut pengkaji dapat simpulkan bahawa Hooker membuat dakwaan bahawa Adat Melayu khususnya di dalam hal perkahwinan dan pewarisan merupakan perkara yang bertentangan dengan Islam. Justeru tanggapan yang dilontarkan beliau telah menjadi titik tolak kepada pengkaji bagi menjelaskan serta menganalisis akan kesalahfahaman dan kesahihan dakwaan tersebut.

Hal ini kerana tidak mustahil pemikiran beliau telah dipengaruhi oleh kaca mata Barat sepertimana sarjana-sarjana Barat lain yang memisahkan kehidupan daripada nilai agama. Kendatipun banyak sumbangan mereka kepada dunia, namun sebagai masyarakat Melayu tidak boleh memandang remeh akan dakwaan mereka lebih-lebih lagi untuk menerimanya secara bulat-bulat kerana ia memberi kesan yang besar terhadap tafsiran kehidupan beragama dalam masyarakat Melayu-Islam.

Sebagai tambahan, pandangan yang sama juga turut dikemukakan oleh sarjana Barat yang lain dalam menafikan pengaruh syariah Islam terhadap adat Melayu. Sebaliknya menuduh adat yang mempengaruhi pelaksanaan syariah. Antaranya R.J. Wilkinson, E.N.Taylor, Jessolin de Jong dan Moshe Yegar. Bagi Wilkinson (1970) beliau mendakwa bahawa orang Melayu tidak harmoni dengan doktrin Islam yang mereka ikuti. Malah, pada masa yang sama juga beliau turut menafikan pengaruh syariah Islam terhadap adat yang mengatur kehidupan masyarakat.

Sementara Taylor (1948), Jessolin de Jong (1960) dan Moshe Yegar (1979) bersepakat mengatakan bahawa Hukum Islam itu diubah-ubah dan dicampur adukkan oleh penduduk setempat. Hasil dari perbandingan dan penelitian pengkaji berkenaan persamaan metodologi pemikiran tokoh-tokoh sarjana ini seperti R.J Wilkinson, E.N.Taylor, Josselin de Jong, Moshe Yegar, Francis Light, William Marsden, Thomas Stamford Raffles, James Richardson Logan dan William Maxwell, pengkaji mendapati pendekatan kesemua tokoh tersebut adalah sama, memandangkan kesemua tokoh tersebut antara pengkaji awal yang membentuk *world-view* (pandangan alam) tentang adat dalam masyarakat Melayu (Nusantara) kepada Hooker.

#### **1.4 Isu Sistem Pewarisan Pusaka**

Lanjutan daripada pemikiran Hooker dalam sub topik *Islamic Law and Custom*, maka terdapat satu isu utama yang pengkaji fokuskan iaitu berkaitan dengan sistem pewarisan pusaka dalam Adat Perpatih. Isu ini bukanlah satu isu yang baharu tetapi masih tetap dibincangkan termasuk Hooker (1984). Antara kenyataan tersebut:

*"First, the adat inheritance rules depart in important aspects from the Islamic rules. The adat singles out land as a special category of property, certain sorts of land (the so-called 'ancestral' or pesaka) are only inheritable by designated female and male ownership and inheritance rights are several restricted.*

*Legislation and judicial precedent, as distribution proceedings in District Offices, confirm the exclusion of Islamic rule"*

*"Peraturan tentang pewarisan di bawah adat ini adalah berbeza dari segi aspek-aspek yang penting dengan peraturan dalam Undang-undang Islam. Tanah di anggap sebagai suatu kategori harta yang khas di bawah adat. Di samping itu, beberapa jenis tanah tertentu, seperti tanah pusaka hanya boleh diwarisi oleh orang perempuan yang tertentu sahaja dan pemilikan tanah oleh kaum lelaki serta hak pewarisan mereka amat terbatas. Perundangan, duluan kehakiman dan prosiding pembahagian harta di Pejabat Daerah jelas menunjukkan bahawa Undang-undang Islam tidak di gunakan".*

*Teks: Sebelum mengkaji dengan lebih mendalam tentang persoalan ini, suatu perkara penting yang perlu diambil perhatian ialah bahawa undang-undang berkenaan dengan harta orang Islam tidak tersusun.*

Dalam kenyataan di atas, Hooker telah menyentuh isu berkaitan dengan Sistem Pewarisan Pusaka yang agak kurang jelas dan kabur. Pada masa yang sama beliau mendakwa undang-undang kehartaan bagi orang Islam adalah tidak tersusun dan sekali gus telah membawa perbezaan dalam menggunakannya di antara sistem yang terdapat di dalam adat dan juga sistem yang terdapat pada Undang-undang Islam.

Oleh yang demikian, beberapa penjelasan akan dilakukan berhubung dengan isu ini antaranya dengan melihat sejarah perkembangannya termasuk perspektif Tokoh atau Ulama' Hukum terhadap sistem pewarisan menurut Adat Perpatih, dan jawapan terhadap isu yang dilontarkan Hooker berhubung dengan sistem pewarisan pusaka dengan syariah Islam.

Polemik ini bukanlah sesuatu fenomena yang baharu berikutan ia pernah dibincangkan para ilmuwan terdahulu (Taufiq Abdullah, 1966). Oleh itu, perlu diteliti isu ini sebelum memberi pandangan atau melabelkannya sebagai sistem yang negatif.

### **1.5 Sejarah Perkembangan Sistem Pewarisan Pusaka**

Sistem pewarisan pusaka merupakan salah satu amalan adat yang berterusan diguna pakai sejak zaman jahiliah sehingga sekarang. Malah sistem ini juga menampakkan kelangsungannya di antara undang-undang Islam dan adat di Tanah Melayu (Othman Ishak, 2003). Menurut A. Monir Yaakob (1988), sistem pewarisan ini merupakan antara amalan-amalan adat yang bermula di Tanah Arab di samping amalan-amalan songsang lain seperti menyembah cakerawala, memuja roh, poligami dan poliandri yang berleluasa, perkahwinan adik-beradik dan janda bapa, penceraian termasuk talak dan khuluk turut diamalkan, serta sistem pengambilan anak angkat (Anwar Ahmad Qadri, 1991).

Lantaran keadaan sebelum Islam lagi, sistem ini telah berkembang menurut sistem kabilah walaupun pelbagai persengketaan yang berlarutan antara mereka dalam mempertahankan kabilah masing-masing. Sistem ini lebih bersusurgalurkan kepada sebelah bapa. Tujuan utama ia dilaksanakan adalah bagi menjaga harta kabilah mereka sendiri. Ketika mana berlakunya kematian dalam suatu kabilah, harta tersebut akan diperoleh sebagai warisan pusaka bagi pihak keluarga lelaki atau keluarga sebelah bapa (*'asabah*) sahaja (Naufal Abdul Razak, 1988). Manakala, pengecualian harta pusaka ini adalah kepada kaum wanita, orang-orang yang di bawah umur (sekalipun anak lelaki), kaum yang lemah dan keluarga sebelah ibu (*cognates*) (Anwar Ahmad Qadri, 1991).

Rasionalnya, pengecualian ke atas golongan perempuan adalah dengan alasan mereka merupakan golongan yang lemah, tidak mampu berperang dan boleh

mendatangkan malu kepada keluarga (Ahmad Amin, 1980). Hal ini merupakan lanjutan daripada tindakan inferior mereka kepada kaum perempuan pada zaman jahiliah dan bagi mereka ini merupakan beban malah tidak berkemampuan untuk mempertahankan maruah keluarga. Oleh itu, pengkaji dapat merumuskan bahawa sistem pewarisan pusaka sebelum Islam dengan beberapa perkara iaitu:

- a) Kaum wanita dan keluarga sebelah ibu tidak berhak terhadap harta
- b) Keluarga lelaki sebelah bapa yang terdekat mendapat segala harta si mati
- c) Keturunan sebelah bawah (*descendants*) adalah lebih utama daripada keturunan sebelah atas (*ascendants*) diikuti oleh keluarga sejajar (*collateral*)
- d) Keluarga lelaki sebelah bapa (*agnates*) yang sejajar adalah sama-sama mewarisi dan dibahagikan bersama harta itu '*percapita*' (Osborn, 1964).

Namun begitu, keadaan berubah setelah kedatangan Islam; antaranya dengan memperkenalkan prinsip kesetaraan (*principles of equality*) di antara jantina yang berlainan. Terdapat dua asas utama dalam sistem warisan dalam Islam iaitu *pertama* ia mestilah menurut sebagaimana yang telah ditetapkan oleh al-Quran atau hadis. *Kedua*, adat atau kebiasaan yang diamalkan dalam kalangan masyarakat Arab sejauh mana ia tidak bertentangan dengan Quran atau hadis (Syed Khalid Rashid, 1979). Sebagai contoh permulaan sejarah undang-undang pusaka Islam adalah berdasarkan hadis berikut:

*"Balu Sa'd ibni al-Rabi' telah datang kepada Nabi (SAW) bersama-sama dua orang anak perempuannya. Ia mengaku kepada baginda yang suaminya telah terkorban dalam peperangan uhud, dan bapa saudara kepada anak-anak perempuan itu telah mengambil semua pusaka dengan tidak meninggalkan sedikit pun kepada kedua-dua yang dapat menolong mereka sehingga berkahwin kelak. Kemudian Nabi (SAW) pun diam seketika sehinggalah turun*

*ayat-ayat mengenai pusaka itu, lalu baginda pun memanggil bapa saudara mereka dan menyuruh ia memberikan 2/3 daripada pusaka si mati itu kepada kedua-dua anak perempuan tersebut dan 1/8 kepada balu, kemudian ia bersabda: Kamu ambillah yang bakinya untuk kamu sendiri"* (Ibn Mājah, 1413H).

Berhubung dengan undang-undang pusaka dalam Islam, maka hadis ini bertepatan isi kandungannya mengandungi sari pati perubahan yang Islam kenakan ke atas orang Arab sebelum kedatangan Islam yang mengamalkan sistem kabilah dalam adat pusaka mereka. Manakala, bagi kategori ayat al-Quran pula yang berhubung dengan sistem pusaka adalah surah al-Nisa' ayat 11, ayat 12, dan ayat 176.

Secara keseluruhannya, pengkaji dapati kedatangan Islam telah membawa perubahan-perubahan seperti berikut:

- a) Suami atau isteri dijadikan sebagai waris
- b) Wanita dan saudara sebelah ibu (*cognates*) dibolehkan mewarisi pusaka
- c) Ibu bapa dan datuk nenek (*ascendants*) adalah diberi hak mewarisi sekalipun ada anak cucu (*descendants*) yang lelaki
- d) Sebagai peraturan am, tiap-tiap perempuan diberi 1/2 bahagian daripada lelaki (Fyzee, 1963)

Justeru itu, dapat dilihat bahawa perubahan yang jelas telah berlaku antara adat warisan sebelum Islam dan selepas Islam. Lebih-lebih lagi kepada golongan yang diberi keutamaan untuk mewarisi harta warisan yang dibawa oleh Islam. Meskipun, dalam adat lama mereka ini tidak berpeluang mendapat warisan pusaka tersebut.

Dapat dirumuskan di sini bahawa, adat warisan lama (harta diberi kepada anak lelaki) masih lagi di praktik dalam Islam. Adat dari perspektif Islam diiktiraf sebagai satu sumber perundangan Islam, justeru tidak bermakna Islam menerima adat-adat yang



fasid (rosak). Sebaliknya, adat diamalkan setakat mana ia tidak bertentangan dengan syariah dan ia dimanfaatkan untuk menepati pelaksanaan undang-undang Islam itu sendiri (Rahimin Affandi, 2002).

Namun begitu, persoalan timbul apabila kedatangan Islam ke Tanah Melayu disusuli dengan pengamalan masyarakat Melayu terhadap sistem pewarisan pusaka di dalam Adat Perpatih yang dikatakan bertentangan dengan Islam. Hal ini kerana adat tersebut lebih mengutamakan kaum perempuan daripada kaum lelaki. Menurut konsep am Adat Perpatih pewarisannya berbentuk kolektif, iaitu setiap ahli waris tidak mempunyai hak milik atas harta peninggalan atau harta pusaka, tetapi hanya mempunyai hak pakai sahaja (Abdullah Siddik, 1975). Setiap tanah adat yang dimiliki oleh sesuatu suku adalah hak milik bersama dan setiap rumpun atau keluarga dikhususkan pada kawasan-kawasan tertentu bagi mengusahakan tanah tersebut (Norhalim, 1994). Pemilikan adat secara bersama ini bersesuaian dengan konsep kemasyarakatan Adat Perpatih yang mengamalkan kekeluargaan bersuku (Azizah Kassim, 1989).

Melihat kepada konsep harta yang diamalkan masyarakat Adat Perpatih ia boleh dibahagikan kepada dua kategori iaitu harta pusaka adat (tanah adat) dan harta carian (Hooker, 1972). Bagi harta pusaka adat terdiri daripada pusaka benar dan pusaka sendiri. Pusaka sendiri merupakan harta yang diperoleh seorang anak daripada kedua ibu bapanya yang berbentuk barangan peribadi mereka semasa hayat (Noor Haslina, 2004). Pemilikan antara anak perempuan dan lelaki adalah berbeza iaitu jika anak tersebut perempuan, maka harta tersebut terdiri daripada pakaian dan barang kemas. Tetapi, sekiranya anak lelaki harta tersebut terdiri daripada keris, pedang dan pakaian khusus bagi lelaki. Pentadbiran pusaka jenis ini juga turut dikenali sebagai pusaka kecil sebagaimana yang tercatat dalam Small Estate Act, s. 22:

*The estate of any deceased person was at the time of his death member of a tribe shall be small estate, whatever its total value and every such person shall be deemed for the purpose of this Act to have died intestate in respect of that estate*

Biarpun demikian, kategori kedua iaitu pusaka benar lebih berbentuk tanah dan rumah yang dimiliki secara suku. Berasaskan persetujuan ketua adat, harta pusaka benar ini akan diserahkan kepada golongan perempuan untuk dipelihara dan diusahakan. Pemberian ini dikenali sebagai hak pakai bukan hak milik perseorangan dalam hukum adat (Abdullah Siddik, 1975).

Meskipun begitu, dalam kategori ini pihak perempuan dilarang untuk memindahkan hak milik ini kepada orang lain sama ada melalui penjualan, pertukaran nama atau pemindahan hak milik (Michael, 1994). Namun bagi situasi seperti keperluan untuk menguruskan kematian, menunaikan haji dan menjaga maruah dibolehkan dijual tanah tersebut dengan syarat mendapat kebenaran daripada ketua adat selaku pihak berkuasa ke atas tanah itu.

Sebaliknya, kedatangan penjajah Inggeris ke Negeri Sembilan sekitar abad ke-19 telah menyebabkan perubahan pada sistem tanah adat lebih-lebih lagi apabila berlaku campur tangan dalam kalangan mereka dalam urusan pentadbiran tanah adat masyarakat tersebut (Norhalim, 1993). Pada masa yang sama, mereka cuba memperkenalkan beberapa sistem antaranya sistem *Torrens*, iaitu suatu sistem pendaftaran hak milik yang telah diperkenalkan oleh Robert Richard Torrens (Donald Kerr, 1927) yang mana kaum perempuan mempunyai hak untuk menjual atau menggadaikan tanah tersebut (Nadzan Haron, 1994). Hal ini disebabkan anggapan mereka bahawa pemberian yang dibuat oleh ketua adat terhadap kaum perempuan suatu yang luar biasa (Norhalim, 1993). Malang sekali pelaksanaan sistem *Torrens*

ini seolah-olah telah menyebabkan berlakunya pertentangan antara sistem tanah adat dengan hukum Syarak kerana membenarkan kaum perempuan sahaja mewarisi pusaka (Abdul Samad Idris, 1994).

Seterusnya, pihak penjajah juga telah memperkenalkan beberapa undang-undang tanah adat yang telah disesuaikan bermula dengan undang-undang yang terawal pada tahun 1887 sehinggalah undang-undang yang terakhir digubal. *Land Regulation 1887* adalah undang-undang tanah adat yang terawal diperkenalkan dalam pentadbiran tanah di Negeri Sembilan. Tujuan utama undang-undang ini adalah bagi mewajibkan pendaftaran semula pemilikan tanah serta pengenalan sistem cukai. Kemudian disusuli pula dengan undang-undang tanah kedua iaitu *General Land Regulations 1889* dikuatkuasakan bagi mengiktiraf semula pemilikan bumiputera sebagai pemilikan sah mengikut adat tempatan. Kemudian, sekitar tahun 1897, *Land Enactment* telah diperkenalkan dengan memberi peruntukan bahawa tanah pemilikan Bumiputera didaftarkan di atas namanya (Nadzan Haron, 1994).

Seterusnya diperkenalkan pula *Customary Tenure Enactment 1909* dengan tujuan untuk mentadbir tanah adat di Negeri Sembilan. Terdapat banyak pembaharuan melalui penubuhan undang-undang ini antaranya diperkenalkan sistem pendaftaran, geran tanah dan juga sistem cukai. Malang sekali terdapat banyak kesulitan yang dihadapi oleh pihak penjajah lantaran sikap mereka yang pentingkan diri sendiri tanpa berbincang dengan ketua adat atas pembaharuan yang dilakukan mereka (Abdul Samad Idris, 1994).

Kesimpulannya, sistem pentadbiran tanah adat ini mengalami banyak penggubalan bermula dari zaman sebelum Islam, selepas Islam dan yang kemuncak keterlibatan penjajah Barat untuk menguasai tanah adat bagi perkembangan ekonomi mereka. Apa yang pengkaji dapati kebanyakan undang-undang tanah yang ada ini banyak memberi

perhatian ke arah menggalakkan perkembangan ekonomi pengusaha-pengusaha luar, sedangkan perhatian terhadap ekonomi bumiputera langsung diabaikan.

### **1.6 Kritikan Terhadap Perspektif Hooker Berhubung Dengan Isu Sistem Pewarisan Pusaka Menurut Adat Perpatih**

Dalam konteks ini, isu pertentangan dalam sistem pewarisan harta pusaka dalam Adat Perpatih terus menerus diperdebatkan terutama di kalangan tokoh-tokoh adat sama ada tokoh dari Alam Minangkabau mahupun dari Negeri Sembilan sendiri khususnya. Secara umum 'harta; menurut perspektif masyarakat pengamal Adat Perpatih, dikategorikan kepada dua bentuk utama iaitu 'harta pusaka' dan 'harta carian' yang kemudiannya akan diklasifikasikan kepada beberapa kategori harta iaitu 'harta pembawa' dan 'harta dapatan'. Harta Carian adalah harta carian laki bini, semasa mereka mendirikan rumahtangga. Ia didapati dengan cara belian dan tidak termasuk dalam kategori harta pusaka. Ia juga boleh berasal daripada harta pembawa atau dapatan. Umpamanya harta dapatan seekor kerbau, jika kerbau itu membiak maka anak-anak kerbau itu dikatakan *carian laki bini*. Sementara harta dapatan ia termasuk dalam kategori harta pusaka dan merupakan harta milik perempuan yang diwarisi dari ibunya atau waktu ia berkahwin termasuk di dalamnya: harta carian bujang yang didapati sebelum berkahwin dan harta carian janda yang didapati sewaktu wanita itu bercerai dengan suaminya. Harta Pembawa pula adalah harta milik kaum lelaki yang didapati sebelum berkahwin, sama ada ia merupakan harta carian bujang atau yang dihadiahkan oleh ibu bapanya atau hadiah-hadiah dari keluarga sesudah berkahwin dan harta bahagiannya hasil dari pembahagian harta carian jika ia sudah beristeri sebelum itu.

Menurut adat sistem pewarisan terhadap Adat Perpatih ini terbahagi kepada dua iaitu: pertama, Pusaka Tinggi atau Pusaka Benar dan kedua, Pusaka Rendah atau Pusaka

Sendiri. (Hamka, 2006). Pusaka Tinggi merupakan panggilan bagi orang Minangkabau sahaja, sementara dalam 'Enakmen Pemegang Tanah Adat 1990', ia di sebut sebagai Tanah Adat (*Customary Land*). Bagi Pusaka Benar, harta ini adalah kepunyaan waris dalam pengertian ahli-ahli suku. Semua pusaka benar tersebut diturunkan kepada anak-anak perempuan sahaja. Tegasnya, pusaka benar itu diwarisi turun-temurun. Pemilik-pemilik perempuan adalah sebagai pemegang amanah yang tertentu sahaja, iaitu berhak menguruskan, mengambil faedah daripadanya dan tempat saudara lelaki berlindung semasa bujang atau bercerai atau dengan istilah Hukum Adat, mereka itu hanya mempunyai; hak pakai dan bukan hak milik perseorangan. Oleh kerana itu, harta pusaka benar tidak boleh dijual kecuali oleh sesuatu sebab tertentu dan dengan kebenaran Lembaga/Undang. Bagi *Pusaka Sendiri* pula di Minangkabau terkenal dengan istilah *Pusaka Rendah* dan dalam "Small Estates Act" disebut *Pusaka Kecil*. Pusaka jenis ini disebut juga sebagai Pusaka Pakaian Diri Sendiri yang merupakan segala jenis harta benda dan diwarisi oleh anak daripada orang-orang tuanya, seperti barang-barang kemas dan lain-lain harta carian.

Pusaka Tinggi berupa harta (seperti hutan, tanah, sawah, serta ladang) yang diwarisi turun-temurun, dari nenek turun ke emak dan dari emak turun ke kemanakan. Malah, ia juga tidak boleh dijual beli atau digadaikan sebagaimana yang ditetapkan oleh adat sebagai harta yang dijual tidak dimakan beli, digadai tidak dimakan sando (Siddiq Fadhil, 1997).

Oleh yang demikian, pusaka jenis inilah yang sering dipermasalahkan kerana memang selamanya ia tidak diwariskan mengikut hukum faraid. Ulama yang berpendirian keras menganggapnya sebagai harta syubhah yang perlu dihindari. Sementara harta sepencarian tidak menjadi perbalahan di kalangan mereka kerana ia boleh diwasiatkan (Hamka, 2006). Oleh sebab tidak senang dengan sistem adat seperti

itulah sebilangan ulama anak Minang lebih suka menetap di luar dan tidak mahu pulang ke negeri asal mereka. Demikianlah sikap yang diperlihatkan oleh Syeikh Ahmad Khatib yang menetap di Makah, Haji Agus Salim yang lebih banyak berada di luar Minangkabau dan juga Syeikh Tahir Jalaluddin yang memilih Tanah Melayu sebagai pusat gerakannya (Deliar Noer, 1973).

Dalam konteks lain, isu Pusaka Tinggi ini tidak dilihat sebagai objek utama pertentangan di antara adat dengan syarak secara simplistik. Hal ini kerana kedapatan para ulama Minang sendiri yang tidak sekata. Dalam kaitan ini Hamka mencatatkan bahawa ulama-ulama yang menjadi tokoh penting Perang Paderi seperti Haji Miskin, atau Haji Abdul Rahman Piobang, atau Tuanku Lintau tidak menjadikan Pusaka Tinggi sebagai sasaran. Pandangan yang sama turut disokong oleh tokoh Paderi yang radikal ini Tuanku Nan Renceh (Siddiq Fadhil, 1997).

Seterusnya Hamka menyebut pula tentang pendirian ayahnya Haji Abdul Karim Amrullah yang juga terkenal dengan peloporannya dalam gerakan menentang unsur-unsur adat yang bertentangan dengan Islam. Bagaimanapun yang beliau tentang adalah yang berbentuk "dongeng-dongeng khayal yang tidak ilmiah" yang banyak terkandung dalam Tambo-Tambo Minangkabau. Juga amalan mewariskan Harta Pencarian kepada kemanakan tetapi sistem penurunan harta Pusaka Tinggi tidak disinggungnya (Mochtar Naim, 1968).

Dengan demikian, ternyata dalam isu ini beliau tidak sependapat dengan gurunya, Syeikh Ahmad Khatib yang menyifatkan harta yang diperoleh menerusi sistem pewarisan secara adat itu sebagai harta syubhah, malah sebagai hasil rampasan, pencabulan hak anak yatim dengan segala implikasinya. Pelakunya dianggap fasiq, tidak boleh menjadi saksi nikah serta nikah yang disaksikannya tidak sah dan perlu

diulangi semula. Ia harus bertaubat. Jika tidak, akan menjadi murtad, terkeluar dari umat Islam serta tidak berhak dimakamkan secara Islam.

Sebaliknya Haji Abdul Karim Amrullah (2006) memfatwakan bahawa harta pusaka Tinggi sebagai *wakaf* atau sebagai *harta musabalah* yang pernah dilakukan Umar bin Khattab pada hartanya sendiri di Khaybar, bermaksud harta tersebut boleh diambil isinya tetapi tidak boleh ditasarrufkan tanahnya. Fatwa tersebut didasarkannya kepada kaedah *uṣul, al-‘adah muhakkamah, wa al-‘urf qadin* bermaksud adat diperkukuh, tradisi berlaku (Hamka, 2006).

Di samping itu, Syekh Ahmad Khatib tidak membezakan di antara Harta Pencarian dengan Harta Pusaka. Baginya kedua-duanya harus ditundukkan kepada hukum faraid. Tetapi murid-murid beliau menyedari perbezaannya. Oleh sebab itu, mereka akur dengan ketetapan bahawa Harta Pencarian harus diperturunkan mengikut hukum faraid apabila pemiliknya meninggal dunia. Tetapi Harta Pusaka sebagai harta milik suku tidak boleh difaraidkan apabila berlaku kematian, kerana yang mati adalah individu yang bukan pemiliknya. Suku yang menjadi pemilik harta itu masih tetap hidup. Dengan demikian sebagaimana yang dicatat oleh Deliar Noer (1973), Harta Pusaka seharusnya dianggap sebagai wakaf suku. Oleh itu, maka terciptalah *Harta Musabalah* bagi wakaf jenis ini.

Selanjutnya, mengaplikasikan sistem faraid ke atas harta Pusaka Tinggi ternyata tidak mudah. Harta yang telah dipusakai turun-temurun itu sudah tidak dapat dikesan asal-usul pemilik sebenarnya. Menyedari kekusutan punca pusaka sedemikian itu, Prof. Dr. Hazairin S.H., seorang ahli bidang hukum Islam yang terkenal itu menyimpulkan bahawa ia tidak dapat diurus dengan hukum Islam lagi. Dengan demikian beliau menyarankan "*Biarlah tetap dikungkung oleh adat. Pakailah secara sistem Minangkabau. Jalankanlan*". Beliau akur dengan ketetapan Kongres Bukit Tinggi 1952

bahawa Harta Pencarian diwariskan mengikut hukum faraid, manakala Harta Pusaka kekal dipusakai secara adat (Siddiq Fadhil, 1997).

Sementara itu, memasukkan Pusaka Tinggi ke dalam kategori wakaf merupakan cara penyelesaian yang mendapat dukungan agak meluas dalam kalangan ulama Minang. Namun dalam kaitan ini mereka juga amat menyedari masalah-masalahnya; terutama dari segi memenuhi pensyaratan wakaf-pewakafnya, barang yang diwakafkan dan pihak yang menerima wakaf. Dua syarat yang terkemudian itu mungkin memudahkan untuk dipenuhi. Barang yang diwakafkan jelas (misalnya tanah), yang menerima wakaf juga jelas (kerabat suku), tetapi siapa pula yang mewakafkannya? Yang ada hanya penjaga atau pengurusnya dan bukan pemiliknya.

Bagaimanapun ada yang telah cuba menyelesaikan permasalahan tersebut, seperti Yahya S.H., seorang ahli hukum yang berpendapat, "*Harta pusaka tinggi juga dapat diwakafkan atau dihibahkan asal seluruh ahli waris menyetujuinya*" (Siddiq Fadhil, 1997). Andainya formula tersebut dapat diterima pada dasarnya, namun pada tahap pelaksanaannya mungkin masih ada kesulitannya (Mochtar Naim, 1968).

Mungkin kerana menyedari masalah-masalah seperti berikut, di samping mengakui uniknya sistem adat tersebut, maka mereka ciptakan istilah baru iaitu *Harta Musabalah*, suatu variasi wakaf tersendiri, sejenis wakaf suku. Bagaimanapun apabila *Harta Musabalah* ini diqiyaskan dengan tanah 'Umar di Khaybar, timbul pula masalah ketepatan perbandingan tersebut. Tanah yang dimaksudkan itu jelas pemiliknya, iaitu 'Umar sendiri. Dengan demikian ia memang berhak secara syarak mewakafkannya. Sebaliknya dalam konteks *Harta Musabalah* soal pemilik sebenar itulah yang tidak jelas (Mochtar Naim, 1968).

Di sepanjang sejarah perkembangan dialog syarak dan adat dalam sistem adat ini memang terdapat babak-babak tegang dan emosional. Namun, pada umumnya



semangat lapang dada dan toleransi di antara kedua pihak jelas lebih kuat. Sementara di pihak pemelihara adat ada kesediaan untuk memenuhi prinsip syarak mengato, adat memakai. Manakala, di pihak agamawan pula ada kesediaan untuk turut memelihara adat. Sikap para agamawan bukan memusuhi adat, tetapi mengislamkannya dan seterusnya melestarikannya. Sikap ini melahirkan keunikan tersendiri dalam amalan masyarakat Islam Nusantara dan ia dianggap sebagai unsur kearifan tempatan (Mohd Anuar et al., 2016) bagi menjamin dan mengimbangi hak-hak wanita dalam masyarakat Islam Nusantara yang turut terlibat dengan sektor umum, bukan domestik semata-mata.

Sehubungan itu, pada pandangan pengkaji berdasarkan perspektif tokoh atau ulama' Hukum terhadap Sistem Pewarisan menurut Adat Perpatih ini kedapatan dua kategori perdebatan di dalam membahaskan isu ini iaitu pandangan yang menyokong dan pandangan yang menentang. Ternyata kesemua mereka mempunyai pandangan masing-masing terhadap sistem pewarisan ini. Namun begitu, bagi pengkaji isu sistem pewarisan ini terhadap Harta Pusaka tidak timbul masalah bagi sesiapa yang memilikinya. Tetapi yang menjadi persoalan sekarang ini bagaimana untuk memaksimumkan pemanfaatan tanah pusaka yang masih ada, sesuai dengan kehendak syarak.

Oleh itu, didapati harus bagi pengamal adat itu sendiri memastikan bahawa tidak ada tanah pusaka yang terbiar. Hal ini kerana agama Islam tidak hanya datang dengan hukum faraid sahaja. Tetapi ia juga membawa perintah mengusahakan tanah. Sebab itulah 'Umar ibn al-Khattab r.a. selaku pemerintah (Amir al-Mu'minin) pernah mengambil balik tanah yang gagal diusahakan oleh pemiliknya, Bilal ibn al-Harith al-Muzaniy (meskipun tanpa kerelaan Bilal kerana ia adalah pemberian daripada

Rasulullah SAW). Menurut pertimbangan 'Umar r.a. pemberian yang dilakukan oleh Rasulullah SAW itu adalah dengan maksud untuk diusahakan.

Justeru, dirumuskan bahawa persoalan ketidakadilan pola pewarisan adat yang dilontarkan Hooker adalah tidak benar kerana hal ini sememangnya terlebih dahulu telah diselesaikan oleh nenek moyang di Alam Minangkabau lagi. Bagi mereka adat dan Islam saling lengkap-melengkapi antara satu sama lain dan tidak ada pertentangan antara keduanya (Nordin Selat, 1978). Oleh sebab itulah, kedua-dua aspek ini sukar untuk dipisahkan dalam kehidupan masyarakat Melayu. Tambahan pula, ia berfungsi sebagai sistem kawalan hidup yang diamalkan secara timbal balik yang telah sedia wujud sebelum kemasukan Islam lagi (Mohd Rosli, 2007). Perkara ini turut dipersetujui oleh David J yang menyatakan:

*Islamic law is so thoroughly part of Malay life that one may consider Malay culture as part of a Southeast Asian Islamic Great Tradition. Islam has so transformed Malay culture that it is difficult to find areas of life that it has not influenced* (David J, 1976).

## **2.0 Kesimpulan**

Terdapat beberapa kesimpulan yang boleh dirumuskan melalui perbincangan di atas. Sesuatu yang tidak dapat dinafikan Hooker merupakan salah seorang sarjana barat yang dikagumi keilmuannya berhubung pengkajiannya mengenai budaya timur khususnya di Asia Tenggara. Hal ini dapat dilihat melalui ketokohan, penulisan dan penglibatan beliau dalam jawatan yang melibatkan aspek perundangan di Alam Melayu.

Namun di dalam beberapa hal dapat diperhatikan beberapa perspektif beliau berhubung perkaitan adat masyarakat Melayu dan Syariat Islam perlu dimurnikan kembali. Sebagai contoh yang dibahaskan bahawa dakwaan beliau bahawa adat

Melayu khususnya Adat Perpatih dalam isu perwarisan adalah sesuatu yang bercanggah dengan syariat Islam. Menurut pengkaji dakwaan sebegini perlu diperhalusi melalui tiap adat tersebut secara terperinci dan dihubungkan dengan asas syarak.

Dakwaan yang menyatakan adat dan syarak merupakan sesuatu yang terpisah dan kontradiksi merupakan sesuatu yang boleh disangkal, kerana hakikatnya wujud hubungan simbiotik yang erat antara Syariat Islam dengan adat (Mohd Anuar, 2006). Ini kerana hubungan erat ini berlaku ekoran interaksi antara Syariat Islam dan adat setempat berlaku dalam suasana yang harmoni bagi tempoh yang panjang, yang mana akhirnya Syariat mengatur adat yang diamalkan masyarakat. Hasil interaksi tersebut, mana-mana adat yang sah serta tidak bertentangan dengan Syarak akan menjadi sebahagian daripada perundangan Islam.

## Rujukan

- A. Monir Yaakob. 1988. *Sejarah Perundangan Islam*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa & Pustaka dan Kementerian Pendidikan Malaysia.
- Abdul Samad Idris. 1994. "Secebis Mengenai: Adat Perpatih, Nilai dan Falsafahnya", dalam *Negeri Sembilan: Gemuk Dipupuk Segar Bersiram: Adat Merentas Zaman*, ed. A.Samad Idris, Negeri Sembilan: Jawatankuasa Penyelidikan Budaya Negeri Sembilan Dengan Kerjasama Kerajaan Negeri Sembilan.
- Abdullah Siddik. 1975. *Pengantar Undang-Undang Adat di Malaysia*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya.
- Ahmad Amin. 1980. *Fajar Islam*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa & Pustaka dan Kementerian Pelajaran Malaysia.
- Anwar Ahmad Qadri. 1981. *Islamic Jurisprudence in the Modern World*. Lahore: t.p.
- Asar Ali Asghar Fyzee. 1963. *A Modern Approach to Islam*. London: t.p.
- Azizah Kassim. 1989. "Patterns of Land Ownership and Inheritance in Negeri Sembilan: Some Implications for Agricultural Development", *Southeast Asian Studies*, 27(3): 317-338.
- David J Banks, 1976, Islam and Heritance In Malaya: Cultural Conflict or Islamic Revolution, *American Ethnologist*, v.3, no 4, (Nov 1976) 573-586.
- Deliar Noer. 1973. *The Modernist Muslim Movement in Indonesia 1900-1942*, Singapura: Oxford University Press.
- Donald Kerr. 1927. *The Principle of the Australian Lands Title (Torrens) System*. Adelaide.
- E.N. Taylor. 1948. "Aspect of Customary Inheritance in Negeri Sembilan," JMBRAS.
- Hamka. 2006. *Islam & Adat Minangkabau*, Selangor: Pustaka Dini Sdn Bhd.
- Hooker, MB. 1972. *Adat Law in Modern Malaya: Land Tenure, Traditional Government and Religion*, Kuala Lumpur: Oxford University Press.

- Hooker, MB. 1984. *Islamic Law in South East Asia*. New York: Oxford University Press.
- Hooker, MB. 1986. *The Laws of South-East Asia Volume 1: The Pre-Modern Texts*. Singapore: Butterworth & Co (Asia) Pte. Ltd..
- Hooker, MB. 1991. *Undang-Undang Islam di Asia Tenggara*, terj. Rohani Abdul Rahim, Raja Rohana Raja Mamat dan Anisah Che Ngah. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka Kementerian Pendidikan Malaysia.
- Hooker, Mb, 1974. *Adat and Islam in Malaya*, in *Anthropologica XVI*, pp 69-90/  
<http://www.law.unimelb.edu.au/alc/people/members-and-associates/members-and-associates>, 11 Mei 2016
- Ibn Mājah. 1413H. *Sunan Ibn Majah*, Kaherah, t.p.
- Jelani Harun. 2008. *Kajian Naskhah Undang-undang Adat Melayu di London*, Pulau Pinang: Universiti Sains Malaysia.
- John Randall. 1995. "Special Collections: A Booksellers View With Reference To Professor M.B. Hookers's Library" (Seminar Antarabangsa Koleksi Khas Pengajian Asia Tenggara, Universiti Kebangsaan Malaysia, 19-21 Jun 1995.
- Josselin de Jong. 1960 "Islam Versus Adat in Negeri Sembilan (Malaya)" dalam *Bijdragen Tot de Taal Land en Volkenkunde. (Contribute to the Land Speech and Cultural Anthropology)*, S'Gravenhage.
- Michael G Peletz, *Comparative Perspectives on Kinship and Cultural Identity in Negeri Sembilan*, in *Journal Of Social Issues in Southeast Asia*, v. 9. No 1 April (1994) 1-53.
- Mochtar Naim. 1968. *Menggali Hukum Tanah dan Hukum Warisan Minangkabau* Padang: Centre for Minangkabau Studies Press.
- Mohd Anuar Ramli, Muhammad Ikhlas Rosele, Mohammad Aizat Jamaluddin, Mohd Akmal Sidik. 2016. "The Contribution of Classical Malay-Scholars in Construction of Local Wisdom in the Malay World". *Jurnal Pengajian Melayu*, 27 (1), 178-196.

- Mohd Anuar Ramli. 2006. "Islamisasi di Tanah Melayu: Analisis Terhadap Proses Interaksi Antara Adat dan Syariah Islam" Hashim Awang *et al.* (eds.) *Wacana Budaya*. Kuala Lumpur: Akademi Pengajian Melayu, 424-434.
- Mohd Rosli Saludin. 2007. *Naning Luak Terbilang*. Penang: Goal Intelligent Publishing.
- Moshe Yegar. 1979. *Islam and Islamic Institutions in British Malaya*. Jerusalem: The Magnes Press & Hebrew University.
- Nadzan Haron. 1994. "Pentadbiran Tanah Masyarakat Adat di Kuala Pilah 1877-1957: Suatu Kajian Dari Perspektif Sejarah", dalam *Negeri Sembilan: Gemuk Dipupuk Segar Bersiram: Adat Merentas Zaman*, ed. A. Samad Idris. Negeri Sembilan: Jawatankuasa Penyelidikan Budaya Negeri Sembilan dengan Kerjasama Kerajaan Negeri Sembilan.
- Naufal Abdul Razzak. 1988. "Islam dan Ilmu Pengetahuan Moden", dalam *Sejarah Perundangan Islam*, ed. A. Monir Yaakob. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa & Pustaka.
- Noor Haslina Osman. 2004. "Adat Melayu Sebagai Sumber Hukum Penilaian dari Perspektif Teori Al-'Urf Wa Al-'Adah", Disertasi Sarjana, Jabatan Fiqh dan Usul, Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya.
- Nordin Selat. 1978. *Renungan*. Kuala Lumpur: Utusan Publications.
- Norhalim Hj. Ibrahim. 1994. "Sistem Adat Masyarakat Negeri Sembilan (Suatu Pengenalan Ringkas)", dalam *Negeri Sembilan: Gemuk Dipupuk, Segar Bersiram: Adat Merentas Zaman*, ed. A. Samad Idris. Negeri Sembilan: Jawatankuasa Penyelidik Budaya Negeri Sembilan dengan Kerjasama Negeri Sembilan.
- Norhalim Hj. Ibrahim. 1993. *Adat Perpatih Perbezaan dan Persamaannya dengan Adat Temenggung*, Kuala Lumpur: Penerbit Fajar Bakti Sdn. Bhd.
- Othman Ishak. 2003. *Hubungan antara Undang-Undang Islam dengan Undang-Undang Adat*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- P.G. Osborn. 1964. *A Concise Law Dictionary*. London.

- R.J.Wilkinson. 1970. "Adat Law", dalam *Readings in Malay Adat Law*, ed. Hooker, MB. Singapura: Singapore University Press.
- Rahimin Affandi Abd. Rahim. 2002. "Adat dan Kesenian Melayu : Satu Tafsiran dari Perspektif Islam" (makalah, Seminar Adat dan Kesenian Melayu Mengikut Perspektif Islam, Institut Seni Melaka Malaysia (ISMMA), Melaka, 2 Oktober 2002).
- Siddiq Fadhil. 1997. "Islamisasi Budaya Pribumi: Meninjau Pengalaman Minangkabau dalam Fleksibiliti Adat Perpatih dalam Proses Islamisasi" (makalah, Seminar Tertutup Pemantapan Nilai Islam dalam Sistem Adat Perpatih, Jabatan Persuratan Melayu, Universiti Kebangsaan Malaysia, 24-25 November 1997).
- Syed Khalid Rashid. 1979. *Muslim Law*. Lucknow: Eastern Book Co.
- Taufiq Abdullah. 1966. *Adat and Islam: An Examination of Conflict in Minangkabau*, Indonesia, No 2, Okt 1966, pp 1-24.
- The Small Estates (Distribution) Act 1955.
- Virginia Matherson Hooker. 2003. *Mencipta Masyarakat Baru Perubahan Sosial Menerusi Novel Melayu*, terj. Shamsuddin Jaafar, Zainab Ahmad dan Zaleha Abidin. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- al-Zuhayli, Wahbah. 1998. *Usul al-Fiqh al-Islami*. c. 2, Damsyik : Dar al-Fikr.